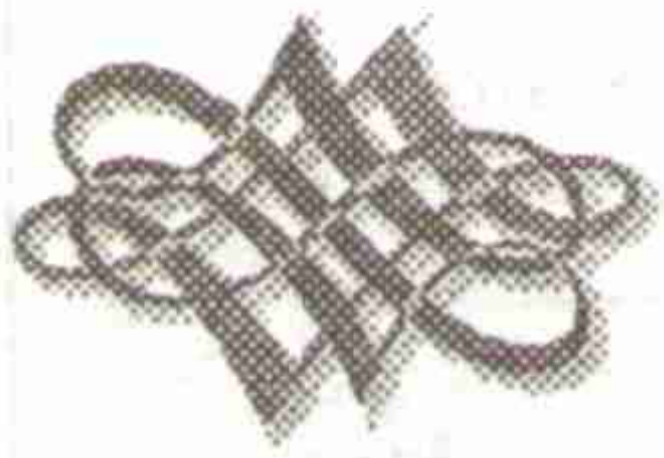

Комарницький О.Б. (м. Кам'янець-Подільський)

МІСТЕЧКА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ І ВИБОРИ ДО ВСЕРОСІЙСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ НАПРИКІНЦІ 1917 р.

В кінці листопада – грудні 1917 р. в Україні відбулися вибори до Всеросійських Установчих Зборів, які мали “встановити новий лад і устрій в державі, утворити таке життя, до якого добивався [народ]..., дати народні права і видати про те такі закони. Держава повинна дати всім народам автономне право”¹. Вони скликалися у ситуації, коли “старий лад, що існував, зруйнувався революцією і [слід було] завести інший новий лад”².

Новоутворений орган, після вирішення “головних” питань, повинен був розійтися, а вже “більш подрібну розробку законів і постійне правління державою [мав] виконувати другий постійний народний орган – парламент”. Такі ж органи законодавчої влади планувалося обрати і на “автономних територіях”, які мали “рішати свої питання людності, котра там живе”³.

Кількість депутатів до Всеросійських Установчих Зборів від кожної національності визначалася відповідно до результатів Всеросійського перепису 1897 р., із розрахунку 1 депутат від 100 тисяч населення. Таким чином на росіян припадало 390 місць, українців – 137, білорусів – 35, киргизів – 29, татарів – 26, німців – 13, литовців – 12 і т.д. Політолог Й.Маєвський слушно зауважував, що “для нас, українців, як і для всіх недержавних народів Росії, найголовніше значення має питання про те, скільки, приблизно, депутатів буде обстоювати за федерацію і скільки за унітарну державу”. Взявши до уваги заяви в пресі, революційні акти, політичні програми ряду національних й політичних організацій, він розмежував народності, які населяли Російську імперію на 3 групи: за федерацію – українці, білоруси, киргизи, татари, литовці, башкири, грузини, вірмени, молдовани, ести, узбеки, кавказькі горці (307 депутатів), за унітарну державу – росіяни, євреї, німці (438); “не виявили відношення” – латиші, мордва, чуваші (23). Звідси Й.Маєвський підсумовував, що майбутні вибори були не вигідними для українства: “Справжній українець, вічний борець за волю свого народу, може одповісти своєму недоброму північному братові... тільки таке: ...Ти сам проголосив на цілий світ, що всі народи мають право на самоопреділення, ... самостійно вирішати свою долю... І тільки за нами та за нашими братами: литовцями, грузинами і т.д. – ти цього права не визнаєш... Ти не дав нам рівно нічого, і став кувати для нас нові кайдани, замість старих...”⁴

Відповідно до “Положення про вибори” Установчі Збори утворювалися з членів (більше 800 осіб), обраних населенням на основі загального, без різниці статі, національності,

віросповідання, рівного виборчого права через прямі вибори і таємне голосування за пропорційним принципом⁵. Обирати мали право громадяни Російської республіки, яким на день виборів виповнилося 20 років⁶. Для порівняння, в Швеції і Данії виборче право мали особи, яким минуло 30 років, Австрії – 24, Англії та Італії – 21. Російську Державну Думу і органи народного самоврядування обирали 25-річні громадяни⁷.

Дата проведення виборів декілька раз корегувалася. Спочатку вони планувалися на 17 вересня 1917 р., а вже 30 вересня Збори повинні були розпочати свою роботу. 9 серпня Тимчасовий уряд остаточно затвердив дні виборів, скликання новообраного органу – відповідно 12 і 28 листопада⁸. В.Ленін підтвердив це рішення, підписавши 27 жовтня постанову РНК РРФСР.

Відповідальність за проведення виборів покладалася на всеросійську (утворена на початку серпня 1917 р.), окружні, повітові, міські, дільничі виборчі комісії, міські і селищні управи, волосні земські управи. На території України контроль за виборами здійснювало виборче бюро при Генеральному секретаріаті внутрішніх справ⁹.

Виборчі дільниці, як і під час попередніх виборів до волосних і повітових земств, утворювалися із розрахунку 500 – 3000 виборців на дільницю з радіусом дії до 3 верст¹⁰. В Радомишльському повіті, на півночі Київської губернії, зважаючи на віддаленість населених пунктів один від одного, вибори проводилися шляхом почергового пересування виборчих скриньок¹¹. Архівні дані свідчать, що у 9 повітах (крім Бердичівського, Васильківського і Звенигородського) Київського виборчого округу було 1383 виборчі дільниці, у т.ч. 166 були міськими (у Києві – 111), 94 – містечковими (у Київському повіті 11 дільниць у 14 містечках, Канівському 16 у 7, Липовецькому – 20 у 18, Радомишльському – 12 у 7, Сквирському – 8 у 10, Таращанському – 7 у 6, Уманському – 4 у 7, Черкаському – 7 у 9, Чигиринському – 9 у 6)¹². Більш населені містечка краю мали по декілька виборчих дільниць: Чорнобиль – 4, Корсунь, Богуслав, Лукашівка, Коростишів – по 3, Таганча, Стеблів, Бородянка, Обухів, Цибулів, Зозів, Старий Дишів, Жорнище, Балабанівка, Малин, Староживотів, Кам'янка, Златополь – по 2¹³.

Новизна виборчої системи, в порівнянні з земською, при масовій неписьменності населення створювала величезні труднощі для технічного проведення виборів. Крім друкованого слова, широко використовувалося усне, скликалися повітові з'їзди, волосні, містечкові, сільські

зібрання. Так, Волинська українська Рада закликала селян гуртуватися і “найпильніше готуватися до Української Установчої Ради та Російських Установчих Зборів”¹⁴. З вересня 1917 р. було скликано велелюдний Канівський повітовий селянський з’їзд, де було прочитано доповідь “Про техніку виборів до Російських Установчих Зборів”¹⁵. З м-ка Ушомир Волинської губернії повідомляли, що “комісія неодноразово виїжджала на місця для оповіщення населення віднести з довір’ям до складання списків, а також провести вибори...” Однак “ніде повністю не вдалося скласти список... Провести вибори по Ушомирській волості немає ніякої можливості”¹⁶. Часто через нестачу коштів у “бюджетній скриньці” місцевих органів влади доставка кандидатських списків проводилася земельними комітетами на підводах економій. Через це чимало комісій припинило свою роботу. Так, голова Пиківської волосної виборчої комісії Крутчевський взагалі покинув містечко, а його заступник Степанковський відмовився від обов’язків голови, поставивши вибори під зрив¹⁷. Не оптимізували проведення виборів і більшовицькі виступи, страйки, транспортні розлади, значна міграція населення.

4459800 жителів Київщини обирали 22 своїх представники до Установчих Зборів¹⁸ за 17 кандидатськими списками: №1 – УПСР, Українська селянська спілка, УСДРП, у виборчому списку яких було 27 осіб, серед яких троє були містечковими жителями; №2 – Єврейський національний комітет (5 кандидатів); №3 – Об’єднана Єврейська соціалістична робітничка партія (5); №4 – Єврейська СДРП, №5 – РСДРП (меншов.) (25, у т.ч. 2 з містечок); №6 – Партія народної свободи (23); №7 – Київський військовий республіканський союз (5); №8 – позапартійний блок російських виборців (19); №9 – БУНД (12); №10 – “Селянська сила” (5); №11 – Польський краєвий список (14); №12 – РСДРП (6), “Партія соціал-демократії Польщі і Литви”, ППС (лівиця) (22 – 3 з містечок); №13 – Трудова народно-соціалістична партія і УПСФ (22); №14 – Партія соціалістів-революціонерів (30); №15 – “Союз киян-прогресистів” (1); №16 – “Сільськогосподарська і торгівельно-промислова група” (19, у т.ч. з містечок – 2); №17 – Київська група Всеросійської соціал-демократичної організації “Єдність” (5)¹⁹.

Жителі Подільської губернії обирали за 16 кандидатськими списками, до яких було внесли 141 кандидата, у т.ч. 3 представники містечок (А.Бейтельман і Барціковський – із Тульчина, С.Бабляк – із Жванчика)²⁰, у Волинській губернії – за 13 списками²¹.

Найбільш вдало свою передвиборчу агітаційну кампанію (преса, селянські з’їзди, підтримка громадських організацій) провели представники УПСР та Селянської спілки. Так, дописувач “Київської земської газети” В.Дорошкевич, закликаючи “будувати нове життя”, підкреслював, що “всі інші списки чужі, не наші, а частенько і ворожі для нас”²². 6 листопада 1917р. II Балтський селянський повітовий з’їзд поста-

новив “по всіх селах (містечках – авт.) роз’яснювати, що наш список №1... Якнайскоріше зібрати гроші на передвиборчий фонд згідно постанови губернського з’їзду (9 жовтня 1917 р. – авт.) – 5 коп. з особи... У дні виборів воздержатися від вживання самогонки, аби нехотя не стати зрадником своєму краю”²³. Київський губернський комісар у тижневому звіті 25 листопада 1917 р. повідомляв, що “громадські і політичні партії агітують подавати голоси в Установчі Збори за список №1 Української Спілки”²⁴. Цікавий випадок стався у м-ку Макарів Київської губернії. 26 листопада в приміщенні волосної управи, де відбувалися вибори, ввірвалися 22 червоноармійці і відкрито розпочали агітацію за список №2: “Не подавайте [свій голос] за список №1, бо хохлами були і хохлами будете. Ми роздаємо українське буржуазне гніздо”. На це один із селян з гідністю відповів: “Українці усіма силами підтримають Центральну Раду”²⁵.

Архівні дані свідчать про непоодинокість подібних випадків. Так, представник кандидатського списку №8 О.Москвич звернувся до Київської окружної комісії з протестом, вказавши на “насилля і масове зловживання” під час виборів представниками влади, які відкрито співчували списку №1. За його словами, голова Гостомельської волосної виборчої комісії Я.Коваль прямо вказував Ворзельській дільничій комісії, що “у нас повинен проходити список №1”. Агітаторів, які ратували за список №8, побили. В Брусиліві всі іменні посвідчення виборців-євреїв, бюлетені були спалені. Жителям було оголошено, що “всі вони повинні голосувати за Україну, за список №1”. В іншому разі – не отримують землі²⁶.

Правоесерівська газета “Трудова Волинь”, описуючи вибори у м-ку Пулини Житомирської повіту, визнала, що “сам процес голосування являв собою картину досить гнітючу”. По алфавіту викликались виборці, яким пропонували брати список, який їм сподобався. Але щоби виборець випадково не взяв який-небудь із списків соціалістичних партій, один з членів комісії звертав його увагу на список партії кадетів №5, додаючи “бери, це наш за землю, за власність”²⁷. Ці факти не підтверджуються архівними документами.

Активну агітаційну діяльність проводили і єврейські національні партії. Відомі чисельні прохання від містечкових єврейських громад про відрядження на місця оратора або лектора для виголошення лекції на тему майбутніх виборів, повідомлення від єврейських політичних партій, кореспонденція відозв, літератури, газет тощо – телеграми з Оратова, Корсуня (“Поалей-Ціон”), Лукашівки (“Цеіре-Ціон”), Городища, Юстинграда, Степанців, Хабно, Ружина²⁸ тощо.

22 листопада 1917 р. у Кагарлику один із агітаторів від списку №2, провівши в синагозі мітинг, організував збір на користь партійного виборчого національного фонду. Активно проводилася агітація в Медвині, Хоцеватому, Россаві, Козині, Степанцях, Стеблеві, Городищі, В’язеві, Буртах²⁹ та інших містечках Київської губернії.

На території України вибори відбулися 12-14, 26-28 листопада (в деяких місцевостях – в грудні). Доступні нам архівні джерела (збереглися фонди

окружної, повітових виборчих комісій Київського виборчого округу) дають змогу з'ясувати результати виборів у містечках Київської губернії³⁰.

Результати виборів до Всеросійських Установчих Зборів у містечках Київської губернії (1917 р.)

№	Повіти	К-ть містечок, де відбулися вибори	Кандидатські списки																
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1	Бердичівський	11	6255	5722	581	135	179	844	6	148	1112	2	1603	872	44	516	1	14	11
2	Васильківський	3	2758	1539	151	125	99	232	8	119	560	7	181	332	25	103	2	1	5
3	Звенигородський	6	8715	2550	507	30	24	181	6	100	910	1	35	38	1	57	1	1	2
4	Канівський	9	8260	3189	25	188	24	156	17	248	989	17	44	61	15	34	-	35	6
5	Липовецький	20	13658	7689	1766	14	23	137	4	75	32	1	367	96	6	35	1	21	2
6	Радомишльський	5	3067	1327	6	7	32	70	1	288	795	-	264	133	15	90	1	10	1
7	Сквирський	13	11406	3951	566	39	51	47	1	40	543	6	362	599	23	13	-	41	7
8	Таращанський	6	6464	3929	366	49	14	104	-	41	439	-	372	5	3	25	-	19	1
9	Черкаський	10	25167	2936	575	85	135	472	3	218	253	6	288	792	31	61	46	76	13
10	Чигиринський	7	6590	2900	162	38	87	144	2	79	135	1	71	113	9	45	-	14	5
	Всього	90	92340 60,8%	35732 23,5%	4705 3,09%	710	668	2387 1,5%	48	1356	5768 3,8%	41	3587 2,3%	3041 2%	172	979	52	232	53

Природно, що велика чисельність євреїв у містечках Київщини – 37,9% від загальної кількості містечкового населення³¹ не могла не позначитися на результатах виборів. За українські партії тут сукупно проголосували 61,1% містечкових виборців, єврейські – 30,8%, польський список – 2,3%, більшовиків – 2%. У той же час в цілому по губернії було засвідчено цілковиту перевагу українських політичних сил – відповідно 86,2% (за список №1 – 85,9%); 7,4%; 1,6%; 1,9% (дані на 24 грудня 1917 р. по 11 повітах, крім Васильківського)³².

Були проведені вибори в Подільській та Волинській губерніях. Щоправда, історики О.Мироненко, І.Калмакан і Т.Чернега-Сердюкова не визнають виборів на Поділлі³³. О.Мельник, виправляючи цей пробіл (у Подільській губернії українські соціалістичні партії набрали найбільшу кількість голосів – 88%), у свою чергу випустив із переліку Таврійську губернію³⁴. Водночас радянський історик І.Кічій стверджував, що за український список на Поділлі (Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Кам'янецький, Летичівський, Літинський, Проскурівський, Ушицький, Ямпільський повіти) свій голос віддали 77,2% виборців, за більшовиків – 4%, есерів – 1,3%, кадетів – 1,1%³⁵. Документи ДАХО засвідчують дещо вищий процент подолян, які проголосували за список №1³⁶. За єврейський список в основному, і це природно, голосували жителі міст і містечок

Подільської губернії. Так, у місті Кам'янець-Подільський він зібрав 54,6%, Вінниці – 23,1%, Балті – 41,6%³⁷, м-ку Немирів – близько 60% голосів³⁸. Єврейські партії перемогли на виборах в Уланові, Ярмолинцях, Михалполі, Городку³⁹. Найбільшу кількість голосів (70,2%) у Волинській губернії теж зібрав український список – №11 (УПСР і Волинська Рада селянських депутатів), більшовики – 4,2%⁴⁰.

Таким чином, вибори до Всеросійських Установчих Зборів наприкінці 1917 р. засвідчили загальну цілковиту перевагу українських соціалістичних партій, які “проробили велику конструктивну працю, відбивши своєю пропагандою маси з-під впливу російських політичних партій”⁴¹, насамперед більшовиків. Особливо це було відчутно на території Правобережної України, де останні зібрали не більше 5% голосів. В той же час загалом по Україні за більшовиків проголосувало 10% виборців, що в 2,5 раза менше, ніж в цілому по Росії. Незважаючи на те, що у містечках Правобережної України значний відсоток голосів зібрали єврейські національні партії, українські політичні сили тут святкували перемогу – їм вдалося повести за собою більшість міщан, згуртувати їх навколо гасел національного визволення, освіжити українську національну ідею, яка акумулювала в собі національні програми, почування, позиції, гасла, стала рушієм національного прогресу, національного руху.

Примітки:

1. Верхола Т. Наше минуле і сучасне. – Проскурів: вид-во Проскурівської “Просвіти”, 1917. – С.38-40.
2. Мороз М. Державна Установча Рада // Календарь і записна книжка кореспондента Київської губернської народної Ради на 1918 р. 8-й рік видання. – К., 1918. – С.263.
3. Верхола Т. Вказана праця. – С.40.
4. Маєвський Й. Загальноросійські Установчі Збори. – К.: Конфедераліст, 1917. – С.3-7.
5. Калмакан Н.К., Чернега-Сердюкова Т.Н. Идея Учредительного Собрания в програмных и теоретических документах всероссийских и украинских политических партий (1905-1918). – Одесса: Астро Принт, 2000. – С.80.
6. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.1156. – Оп.1. – Спр.22. – Арк.7.
7. Мороз М. Вказана праця. – С.266.
8. Известия Всероссийской по делам о выборах в Учредительное Собрание комиссии. – 1917. – 6 сентября.
9. Мироненко О.М. Українські національні Установчі Збори в УНР // Історико-політичні уроки української державності. Енциклопедичний словник. – К., 1998. – С.478.
10. ЦДАВО України. – Ф.1156. – Оп.1. – Спр.10. – Арк.14, 17.
11. Там само. – Спр.22. – Арк.8.
12. Там само. – Спр.7. – Арк.177, 94-96, 101-106, 108-110, 115-134, 142-144, 149-151, 154, 161-162, 170-171; Список населенных пунктов Киевской губернии. – К., 1900. – 1896 с. (підр.авт.).
13. ЦДАВО України. – Ф.1156. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.134, 94, 95, 110, 124, 96, 101, 104, 109-110, 127, 151, 171.
14. Нова Рада. – Київ. – 1917. – 29 вересня.
15. ЦДАВО України. – Ф.1156. – Оп.1. – Спр.24. – Арк.111.
16. Борьба трудящихся Волини за власть Советов (март 1917 – февраль 1920 г.). Сб. документов и материалов. – Житомир: Облиздат, 1952. – С.61.
17. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф.Д.255. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.18.
18. ЦДАВО України. – Ф.799. – Оп.1. – Спр.5а. – Арк.7.
19. Там само. – Ф.1156. – Спр.2. – Арк.5-10, Арк.25-41.
20. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф.3046. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.1-13.
21. Вістник Волинського губерніяльного комісара Генерального Секретаріату Української Народної Республіки. – Житомир. – 1918. – 16 січня.
22. Київська земська газета. – 1917. – 21 жовтня.
23. ДАВО. – Ф.Р.2734. – Оп.1. – Спр.15. – Арк.5 – 6.
24. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф.Р.2796. – Оп.1. – Спр.13. – Арк.44.
25. Там само. – Спр.6. – Арк.133.
26. ЦДАВО України. – Ф.1156. – Оп.1. – Спр.24. – Арк.70.
27. Трудовая Волинь. – Житомир. – 1917. – 6 декабря.
28. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.41. – Оп.1. – Спр.231. – Арк.28, 32, 38, 49, 67, 81-83, 120.
29. Там само. – Арк.126, 43, 74.
30. ЦДАВО України. – Ф.2169. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.16, 104, 147, 152, 165, 183, 195, Спр.2. – Арк.9, 55, 207, 232, 237, 285, 302, 311; Ф.1139. – Оп.1. – Спр.2. – Арк.8, Спр.4. – Арк.32, 85, 91; Ф.2170. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.35, 228. – Спр.2. – Арк.40, 46, 112, Спр.3. – Арк.185, 209, 215, 227, 233; Ф.1154. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.26, 31, 37, 43, 213, Спр.2. – Арк.67, 73, 79, Спр.3. – Арк.11, Спр.4. – Арк.118, 124, 180, 228, 259, 295; Ф.1162. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.18, 24, 68, 80, 97, 143, 149, 155, 195, 216, 198, Спр.2. – Арк.53, 66, 73, 80, 93, 158, 163, 192, Спр.3. – Арк.11, 53, 101, 142, 147, 152; Ф.1175. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.20, 33, Спр.2. – Арк.5, Спр.3. – Арк.163, 196, 200, 205; Ф.1178. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.1, 8, 13, 18, 113, 170, Спр.2. – Арк.68, 112, 144, 192, Спр.3. – Арк.4, 97, 139, 196; Ф.2173. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.53, 254, Спр.2. – Арк.93, 133, Спр.3. – Арк.6, 12, 158; Ф.2177. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.6, 50, 73, 144, Спр.3. – Арк.24, 31, 98, 103, 108, 113, 190, Спр.4. – Арк.102; Ф.2181. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.20, 158, Спр.2. – Арк.35, Спр.3. – Арк.13, 87, 92, 161, 166, 171 (підр. авт.).
31. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе в прошлом и настоящем. Издание общества для научных еврейских изданий и изд-ва Брокгауз и Ефрони. – Санкт-Петербург, б.г. – Т.9. – С.511.
32. ЦДАВО України. – Ф.1156. – Спр.10. – Арк.29, 41, 43, 72, Спр.24. – Арк.50, 64-65, 71, 77, 82, 85, 96, 105; Нова рада. – 1917. – 10 грудня, 16 грудня (підр. авт.).
33. Калмакан И.К., Чернега-Сердюкова Т.Н. Зазначена праця. – С.101; Мироненко О.М. Зазначена праця. – С.478
34. Мельник О.О. Проблеми виборів шляхів розвитку революції на Україні (тактика партії українських есерів щодо Установчих Зборів в 1917-1918 рр.). – Мелітополь, 1995. – С.24.
35. Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное собрание комиссии. – 1917. – 9, 20 декабря; Кичий И.В. Борьба за власть Советов на Правобережной Украине. – Львов: Вища школа, 1986. – С.57-58.
36. ДАХО. – Ф.3046. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.2-14, 17, Спр.2. – Арк.1-3.
37. Известия Подольской окружной ... комиссии. – 1917. – 8, 9 декабря.
38. Кичий И.В. Зазначена праця. – С.61.
39. ЦДАГО України. – Ф.41. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.28.
40. Вістник Волинського губерніяльного комісара... – 1918. – 16 січня.
41. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. – Ч.1. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. – Прага: Пробоем, 1942. – С.15.